

RECEP TAYYİP ERDOĞAN LEADERSHIP IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP

ÜLKÜ NUR ZENGİN

Dr. Öğretim Üyesi, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü,
Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı

Mail: unurzengin@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2159-2263>

ABSTRACT

Leadership is a function seen in all human societies as a necessity of living together. When the mass to be led is the whole society, the dimension of leadership turns into political leadership and becomes one of the most important themes of political science. In Türkiye, it is possible to say that political leadership has gained more importance with the effect of political culture and social imagination. As a matter of fact, it is seen that the factor that directs Turkish political life is the leaders, perhaps more effectively than the ideologies. In this study, the leadership of Recep Tayyip Erdoğan, as the leader who was elected and managed to stay in power for the longest time in the 100-year history of the Republic, is discussed within the framework of transformational leadership theory. After the definitions of general leadership and political leadership, the main parameters of the transformational leadership theory will be explained, and finally, examples from the leadership practices of Recep Tayyip Erdoğan will be given in the light of these parameters. The fact that the century we are living in has witnessed very rapid social and political transformations has led to an increase in the number of studies in the literature dealing with the transformational leader profile, which shows the necessary performance for societies to keep up with this transformation. In this study, the aim is to reveal the contribution of the leader to the transformation process experienced in Türkiye after the 90s. In the study, which was prepared with the secondary literature review method, an evaluation will be made on the basis of Erdoğan's discourse and actions.

Keywords: Leadership, Transformational Leadership, Recep Tayyip Erdoğan, Justice and Development Party, Political Leadership

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma
Geliş Tarihi: 11.07.2023
Kabul Tarihi: 21.08.2023
Yayın Tarihi: 15.10.2023
Yayın Sezonu: Temmuz-Aralık

Makaleye Atıf Bilgisi

ZENGİN Ülkü Nur, (2023). "Dönüşümcü Liderlik Bağlamında Recep Tayyip Erdoğan Liderliği". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 19 Sayı: 65. (344-361)

muhafazakardusunce • yıl: 19 - sayı: 65 • Temmuz-Aralık 2023

DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK BAĞLAMINDA RECEP TAYYİP ERDOĞAN LİDERLİĞİ

ÜLKÜ NUR ZENGİN

ÖZ

Liderlik birlikte yaşamın getirdiği bir zorunluluk olarak insan topluluklarının tamamında görülen bir işlemdir. Liderlik edilecek kitle bütün toplum olduğunda liderliğin boyutu siyasal liderliğe dönüşmekte ve siyaset biliminin en önemli temalarından birisi haline gelmektedir. Türkiye özelinde siyasi kültür ve toplumsal muhayyilenin de etkisiyle siyasal liderliğin daha da önem kazandığını söylemek mümkündür. Nitekim Türk siyasal hayatına yön veren faktörün ideolojiler kadar belki daha etkili bir şekilde liderler olduğu görülmektedir. Bu çalışmada da 100 yıllık Cumhuriyet tarihinin seçimle iş başına gelen ve en uzun süre iktidarda kalmayı başaran lideri olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliği dönüşümcü liderlik teorisi çerçevesinde ele alınmıştır. Genel liderlik ve siyasal liderlik tanımlarının ardından dönüşümcü liderlik teorisinin temel parametrelerinin açıklanacağı çalışmada son olarak söz konusu parametreler ışığında Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik pratiklerinden örnekler verilecektir. İçinde bulunduğumuz asrın çok hızlı toplumsal ve siyasal dönüşümlere sahne olması literatürde toplumların bu dönüşüme ayak uydurması için gerekli performansı gösteren dönüşümcü lider profilinin ele alındığı çalışmaların sayısının artmasına neden olmuştur. Bu çalışmada da 90'lı yıllardan sonra Türkiye'de yaşanan dönüşüm sürecine liderin katkısının ortaya konulması amaçlanmaktadır. İkincil kaynak taraması yöntemiyle hazırlanan çalışmada Erdoğan'ın söylem ve icraatları esas alınarak bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Dönüşümcü Liderlik, Recep Tayyip Erdoğan, Ak Parti, Siyasal Liderlik

Giriş

Cumhuriyet'in 100 yıllık siyasi serencamına bakıldığında liderlerin önemli kilometre taşlarını oluşturduğu görülmektedir. Siyasi hayatın gidişatına yön veren politikaların genellikle liderlerin karar, tutum ve hatta kişilik özellikleriyle şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle de 100 yıllık Cumhuriyet tarihi okumalarında liderler ve iktidar dönemleri üzerinden yapılacak çalışmalar önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada da Türk tarihinin seçimle gelerek en uzun süre iktidarda kalmayı başaran lideri olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliği "dönüşümcü liderlik" teorisi çerçevesinde değerlendirilecektir. Genel liderlik ve siyasal liderlik tanımlarının ardından dönüşümcü liderlik teorisinin temel parametrelerinin açıklanacağı çalışmada son olarak söz konusu parametreler ışığında Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik pratiklerinden örnekler verilecektir. İçinde bulunduğumuz asrın çok hızlı toplumsal ve siyasal dönüşümlere sahne olması literatürde toplumların bu dönüşüme ayak uydurması için gerekli performansı gösteren dönüşümcü lider profilinin ele alındığı çalışmaların sayısının artmasına neden olmuştur. Bu çalışmada da 90'lı yıllardan sonra Türkiye'de yaşanan dönüşüm sürecine liderin katkısının ortaya konulması amaçlanmaktadır. İkincil kaynak taraması yöntemiyle hazırlanan çalışmada Erdoğan'ın söylem ve icraatları esas alınarak bir değerlendirme yapılacaktır.

Liderlik

Kavram olarak "yol" veya "yön" gibi epistemolojik kökenlere dayanan liderlik kelimesinin literatürdeki tanımı oldukça kapsamlıdır. Liderlik, içinde bulunulan gruba rehberlik etmek, grup içerisinde eşgüdüm ve düzeni sağlamak, grup üyelerinin performanslarını değerlendirmek ve motivasyonlarını sağlamak gibi işlevleri içermektedir. Ayrıca lider eğer örgütlü bir yapının başında ise görevlileri atamak, verilen sorumlulukların yerine getirilip getirilmediğinin takibini yapmak, yerine getirilmeyen sorumluluklar ve doğacak diğer problemlerle ilgili çözüm yolları üretmek, örgütün ihtiyaç duyduğu maddi ve teknik imkânları sağlamak gibi işlevleri de yerine getirmek durumundadır (Bernardin ve Russell, 1998: 153). İnsanları etkileme temeline dayanan liderliği, "gönüllü biçimde ortak amaçlara ve bu amaçları gerçekleştirmek üzere beraber çalışmaya yönlendiren bir kişi ile takipçilerinin içinde yer aldığı örgüt veya kurumda meydana gelen ve başkalarının da gözleyebildiği bir faaliyet veya faaliyetler kümesi" (Şahin, 2019: 55) şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu kapsamda lider ise, diğer insanları belirli bir amaç doğrultusunda davranmaya yönlendiren, kendisinden etkilenen kişi ya

da grupların kişisel veya grup olarak belirledikleri hedefleri gerçekleştirmek için peşinden gittikleri, emirleri çerçevesinde hareket ettikleri kişi (Koçel, 2001:465) şeklinde tanımlanabilecektir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi liderlik, bir pozisyon ya da yetki işlevinden çok, lider ile takipçileri arasındaki iletişim ve ilişkinin kalitesine bağlı olan bir işlemdir. Lider, bir kurumun her alanıyla ilgilenen ve kurum vizyonunu da belirleyen pozisyonudur.

Liderlik konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında kişisel, toplumsal ve kurumsal farkların, içinde bulunulan dönemin, bu dönemde liderlik konusunda öne çıkan yaklaşımların ve ampirik çalışmaların bulgularının liderlik tanımına etki ettiği görülmektedir. Bu nedenle de çok sayıda, birbirinden farklı tanımlar yapılmış ve yapılmaktadır. Ancak tanımların genel olarak altını çizdiği noktalar Erçetin (2000: 11-12) tarafından şöyle özetlenmiştir:

- Yöneticilik liderlik ile aynı anlama gelmez.
- Liderlik için resmi bir pozisyon gerekmez.
- Liderlik politiktir.
- Liderlik kültürel kodlarla doğrudan ilişkilidir.
- Liderlik için bazı kişisel özellikler etkilidir.

Liderler içinden çıktığı grubun da etkisiyle şekillenir. Bazı durumlarda koşulların bir kişiyi lider olmaya ittiği de görülebilmektedir. Başka bir deyişle liderlik kişilikten çok grup üyeleri arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında liderlik, haberleşme ya da güvenliği sağlayan kişiler gibi grup için belli fonksiyonları yerine getirmektedir ve bu fonksiyonların başında düzen sağlama, problem çözüme, uyumsuzluk giderme ve yol gösterme gelmektedir. Bu fonksiyonları yerine getirebilmek için zekâ, önsezi gibi kişilik özelliklerine sahip olmanın yanında sahip olunan yetkiyi kullanabilme beceri ve cesareti gösterebilmek gerekmektedir (Asna, 1994: 107-108). Toplumların kültürel ve siyasi kodları da liderin şekillenmesinde ya da etki gücünün belirlenmesinde etkili olmaktadır. “**Üç kişi yolculuğa çıktıkları taktirde, başlarına aralarından birisini emir tayin etsinler**” şeklindeki bir Peygamber öğüdü ile liderliğin gerekliliğine işaret edilen İslam dininin yaygın olduğu ülkeler açısından liderlik daha da önemli hale gelmektedir. Türkiye özelinde bakıldığında da özellikle siyasi liderlerin genellikle temsil ettikleri siyasi ideoloji veya siyasi partiden daha ön planda olduğu görülmektedir. Siyasi hayatın, liderlerin tutum, karar ve üsluplarına göre şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Atatürk, İnönü, Menderes, Ecevit, Demirel, Erbakan, Özal ve Erdoğan örnekleri partilerinden daha fazla desteğe sahip

olan ve siyasi hayata yön vermiş olan lider örnekleri olarak bilinmektedir (Akkır, 2018: 35).

Bu aşamada liderliğin yöneticilik olmadığına da altını çizmekte yarar vardır. Yöneticilik var olan düzeni koruma, sürdürme ve bir önceki iyi sonuç vermiş uygulamaları tekrarlama üzerine devam ettirilen bir faaliyet iken liderlik yaratıcılık, uyum ve çeviklik üzerine odaklanır. Yönetici için başarı kriteri dönem sonu kâr-zarar tablosu iken lider geçmiş dönemle değil gelecekle ilgilenir. Yönetici yapı üzerine odaklanarak sistemler, süreçler, denetimler ve politikalar ile ilgili çalışmalar yürütür, lider ise insan ilişkilerine yönelerek güvenin ve uyumun geliştirilmesini önceler. Yöneticilerin genellikle kurumdan yalıtılmış bir konumda olması da bu öncelik sıralamasının getirdiği doğal bir sonuçtur. Liderler ise liderlik ettiği kişilere dokunabilen, onların dünyasındaki yerini test edebilen ve imajını her gerektiğinde yeniden düzenleyebilen kimselerdir. Bu nedenle de özellikle kriz durumlarında kurumların yöneticilere değil liderlere ihtiyaç duyduğu görülür (Tuğcu, 2004: 18-20).

Siyasal Liderlik

Bütün kurumlar açısından başat bir role sahip olan liderliğin siyaset kurumu açısından da konumu farklı değildir. Siyasetin yönetme, bir arada yaşamayı mümkün kılacak çözümler üretme pratiği olduğu gerçeğinden hareketle liderin süreçteki etkisi daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim farklılıkların bir arada yaşamasını gerektiren toplumsal birlikteliğin sağlanmasında siyasi liderin rolü ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle liderlik ile ilgili yapılan çalışmalar içinde siyasal liderlik ile ilgili olanlar geniş bir yere sahiptir. İbni Haldun, Machiavelli, Weber gibi birçok siyaset bilimi düşünürünün üzerinde kafa yordığı siyasal liderlik (Yolcu, 2019: 98-99) ile ilgili çalışmalarda siyasetin yapılış nedenleri üzerinden lider tipolojileri ortaya konulmuştur. Pek çok çalışmanın konusu olan liderlik davranışları hakkında literatürde farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Bu sınıflandırmalar içinde otokratik, demokratik, katılımcı ve serbestiyetçi liderlik, geleneksel liderlik davranışları en çok gözlemlenen liderlik davranışları olarak ele alınmaktadır (Tengilimoğlu, 2005: 26).

-*Otokratik Liderlik*: Otokratik liderlik, geleneksel liderlik davranışları içerisinde değerlendirilen bir liderlik tarzıdır. Otokratik davranış sergileyen lider, sahip olduğu konumundan kaynaklanan yetkisini kullanarak örgütle ilgili kararları tek başına verir ve grup üyelerini bu kararlar doğrultusunda

yönlendirir. Otokratik lider tarafından hiç güvenilmeyen veya çok az güvenilen grup üyeleri karar süreçlerine dâhil edilmezler. Otokratik liderin yönlendirme için kullandığı araçlar ödül ve ceza olurken iletişimin yönü yukarıdan aşağıya olmaktadır. Bu tür baskıcı ortam, faaliyetlerin net ve hızlı olmasını ve disiplin gücü sayesinde grup üyelerinden beklenen tutum ve davranışların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Lider tarafından belirlenen misyonun uygulanması yönünde grup üyelerinin lider tarafından motive edilmesi otokratik liderin yürüttüğü liderlik faaliyetinin temelidir (Tağraf ve Çalman, 2009: 137-138).

-*Demokratik Liderlik*: Yönetimin odağına insanın konulması, insana verilen değerın artması sonucu gelişen liderlik davranış biçimidir. Demokratik lider için astlara güven esastır. Bu güven sayesinde kurumda kararların geniş katılım ile alınması, kurumun hedeflerinin ortak bir çalışmayla belirlenmesi ve işbölümüne dayanan ekip çalışması mümkün olmaktadır. Demokratik liderin grubu motive etmek için cezadan ziyade ödüle yöneldiği görülmektedir (Şahin, 2019: 58). Her üyenin karar sürecinde yer almasının teşvik edildiği demokratik liderliğin hâkim olduğu kurumlarda kararların benimsenme ve uygulanması konusundaki istek de daha yüksek olmaktadır.

-*Katılımcı Liderlik*: Karar verme yetkisinin liderde toplanmadığı, belli bir ölçüde kurum personeli ile paylaşıldığı liderlik tarzına katılımcı liderlik denir. Bir kurumda karar verme yetkisinin katılımcı bir yöntemle kullanılmasının kurum açısından önemli faydaları vardır. Karar verme sürecinde aktif olan çalışanların motivasyonları ve memnuniyet düzeyleri yükselecektir. Daha da önemlisi bu şekilde çalışanların da liderlik vasfı kazanması sağlanarak işgücü anlamında nitelikleri de artmış olacaktır (Şahin, 2019: 59). Bu liderlik tarzını benimseyen yöneticiler açısından süreç içerisindeki fikir alışverişi ve iş bölümünü sağlamak kolay olacaktır.

- *Serbestiyetçi Liderlik*: Serbestiyetçi lider en genel ifadeyle grup üyelerini tamamen serbest bırakan, sahip olduğu gücü kullanmaktan kaçınan lider tipidir. Liderin grup tarafından yapılan işe katkısı dışarıdan kaynak ve bilgi sağlama ile sınırlı kalmaktadır. Strateji belirleme, karar alma gibi işlevler grup üyeleri tarafından yerine getirilir. Böyle bir sistemin merkezinde oto kontrol mekanizması yer alır. Uygulamada bu tarz liderlik çok yaygın görülmemektedir ve liderin müdahale etmekten kaçınması nedeniyle işten kaçınan liderlik olarak da yorumlanmaktadır. Zira bu tarz bir liderliğin görüldüğü gruplarda kararların alınması, sorumlulukların yerine getirilmesi gecikebilmektedir ve lider bu duruma müdahale etmediği gibi grup

üyelerinin ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında kendisi de aksaklıklara neden olacak tavırlar sergileyebilmektedir. Bu yönüyle sorumluluk almaktan kaçındığı söylenebilir (Şahin, 2019: 59).

Bu tarz liderlik tarzının özellikle kararların hızlı alınmasını gerektiren durumlarda sorunlara yol açacağı açıktır. Koordinasyon ve iletişimin sağlanması da sekteye uğrayacaktır. Liderin grup üyelerinin motivasyonunu artırmak için bir çaba sarf etmemesi bir diğer dezavantaj olarak görülebilir. Bunun yanında karar alma, kurumsal amaçları belirleme konusunda grup üyelerinin sorumluluk almak zorunda kalması iş doyumunu ve yaratıcılığı artıran bir etki de gösterebilecektir.

Genel kabul gördüğü üzere siyaset iki nedenle yapılmaktadır: mevcut durumu korumak ya da mevcut durumda değişiklikler yapmak (Kızıltoprak, 2018: 623). İçinde bulunduğumuz asrın teknolojik gelişmeler ve küreselleşme gibi hızlı ve radikal değişikliklere sahne olduğu düşünülürse bu çağın liderleri için yönettikleri toplumların çağın gereklerine göre değişimine öncülük edebilmesi olmazsa olmaz bir özelliktir. Bu nedenle de özellikle 1970’lerden sonra yapılan liderlik konulu çalışmalarda “dönüşümcü liderlik” tipi daha çok irdelenmeye başlamıştır (Gedik, 2020: 28).

Bu çalışmada da 100 yıllık Cumhuriyet tarihinin son 21 yılında kesintisiz iktidarda kalarak adını ülke tarihine yazdıran ve önemli toplumsal ve siyasal değişimlere liderlik eden Recep Tayyip Erdoğan’ın liderliği, dönüşümcü liderlik çerçevesinde değerlendirilecektir.

Dönüşümcü Liderlik

Dönüşümcü liderlik kavramının temeli Weber’in karizmatik lider tanımıdır. James MacGregor Burns, Weber’in lider tipolojisi üzerine yaptığı çalışmaların ardından 1978 yılında Leadership adlı kitabında karizmatik liderliğin geliştirilmiş bir versiyonu olarak dönüşümcü liderlik tanımını ortaya koymuştur. Burns’e göre dönüşümcü liderlik mevcut yapının aynen korunması yerine bireylerin dönüşmesiyle toplumun değişmesi ve gelişmesi anlayışına dayanmaktadır. Dönüşümcü lider, hedef kitlenin talep ve ihtiyaçlarının farkında olan, bu talep ve ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan, kitlenin nasıl motive olacağını tespit edebilen ve kitleyi normalden daha üstün amaçlar konusunda harekete geçirebilen kişidir (Burns, 1978: 4). Tanımdan da görüldüğü gibi Burns dönüşümcü liderin vasıflarını vizyon sahibi olma, ilham verme, değişimi teşvik etme, bireysel gelişimi destekleme ve empatiyi de kapsayacak şekilde iletişim becerisine sahip olma şeklinde belirlemiştir.

Kavramı Burns'ten devralarak geliştiren Bass (1985) ise dönüşümcü liderin takipçilerini tasavvur ettiklerinden daha ötesini elde etme konusunda teşvik ve ikna edebileceğini söyler. Diğer bir ifadeyle dönüşümcü lider takipçilerinin düşünce kapasitesini ve seviyesini daha üst bir düzeye taşır. Bunu yaparken öncelikle belirlenen vizyon açık bir şekilde ortaya konulur. Ardından takipçilerin değerlerine ve ideallerine hitap edilerek onların bu vizyona bağlılığı geliştirilir. Son olarak da sorunların çözümü noktasında takipçilerin yeni öneriler ortaya koymasını mümkün kılan düşünme yolları teşvik edilir. House (1976) ise dönüşümcü liderliği karizmatik liderlik yanını öne çıkararak ele almıştır. House'a göre, özgüvenleri çok yüksek olan dönüşümcü lider rol model haline gelerek inandıkları değerleri yaşayışlarıyla ortaya koymaktadır. Takipçilerine olan güvenini her fırsatta gösteren, onların düşüncelerine önem veren lider, bu yöntemle de takipçilerinin güvenini kazanmaktadır. Yahaya ve Ebrahim (2016) ise dönüşümcü liderliğin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Liderler, kişisel ihtiyaçlara ve takipçilerinin bireysel gelişimine odaklanırlar.
- Liderler, takipçilerini beklenenin de ötesinde işler yapmaya teşvik eder.
- Liderler, takipçilerini takdir ederek onlara değer vermenin önemine sürekli vurgu yapar.
- Liderler, takipçilerinin bireysel menfaatlardan önce kolektif menfaatlere odaklanmalarını hedefler.
- Liderler, takipçilerinin gelişimi ve ilerlemesi konusunda teşvik edicidir.
- Liderler, takipçilerinin içsel motivasyonunu ve değerlere olan bağlılığı önceler.
- Liderlere yönelik takipçilerinde güven, hayranlık, sadakat ve saygı duyguları hâkimdir.
- Liderler, ortak değerlerin belirlenip geliştirilmesi, takipçilerin güçlendirilmesi, üretim miktarı ve kalitenin birlikte artırılması ile takipçilerin çözüm üretmek noktasında yaratıcılığını kullanması için çaba sarf eder.

- Dönüşümcü liderlik, motivasyon ve bağlılığı güçlendirerek ve kurumsal hedeflere ulaşmak yönünde takipçileri değiştirme ve dönüştürme sürecidir.
- Liderler, değişim ihtiyacını tanımlar, yeni vizyonlar belirler ve bu vizyonlara bağlılığı harekete geçirerek örgütü dönüştürürler.
- Liderler, örgütün ve takipçilerin hedefleriyle örgüt hedeflerinin uyumuna odaklanır.

Dönüşümcü liderlik konusunda çalışma yapan bilim insanları bununla sınırlı değildir (Ayrancı ve Evren, 2010). Yapılan her çalışmada da liderin sahip olması gereken özellikler ile ilgili bazı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak literatür incelendiğinde Bass ve Avolio (1993) tarafından belirlenen dört kriterin dönüşümcü liderliğin kavramsallaştırılmasında genel kabul gördüğü söylenebilecektir:

Vizyoner Motivasyon: Vizyon, kişinin geleceği hayal edebilme, uzun vadeli plan yapabilme yeteneğidir. Dönüşümcü liderlerden beklenen kurdukları bu hayallere takipçilerini ortak edebilmeleridir. Lider ile aynı hedefe odaklanan, aynı vizyona inanan takipçiler bu hedefe ulaşma noktasında motive olacaktır. Takipçilerde ortaya çıkan birlikte hareket etme davranışı asla zora değil tamamen rızaya dayalı olmalıdır. Dönüşümcü lideri otokratik liderden ayıran temel farklılık da budur. Dönüşümcü liderin vizyonerliğini hayalperestlik ile ayırmak gerekir, buradaki hedefler gerçekçidir. Takipçilerin duygusal bağlılığın ötesinde ussal olarak da ikna olması ancak gerçekçi hedefler belirlenmesi halinde mümkün olacaktır.

Entelektüel Teşvik: Dönüşümün ilk şartı tutucu yargılar ve dogmatik düşüncelerden arınmaktır. Bunun için de serbest ve eleştirel düşünme yöntemlerinin hâkim olduğu, düşüncelerin özgürce açıklandığı ortamların varlığı gereklidir. Takipçilerinin potansiyellerini önemseyen ve bu potansiyelin ortaya çıkmasını kolektif bir kazanç olarak gören dönüşümcü lider gerekli ortamın hazırlanması noktasında aktif rol alır. Liderin entelektüel dönüşüm ve gelişim için rol model olma, ilham verme ve teşvik ederek takipçilerinin gelişmesine katkıda bulunma misyonu vardır. Söz konusu misyonu yerine getirmek için bazen rehberlik, bazen de akıl hocalığı yapmak gibi yöntemler kullanılır (Bass & Riggio, 2006: 5).

Karizma: Karizma, kişiye özgü olan hiç benzeri olmayan ya da benzerine çok az rastlanabilen özellik anlamına gelir. Liderin belirlediği vizyon etrafında takipçilerini toplayabilmek için karizmaya ihtiyacı vardır. Siyaset bilimi literatüründe karizma kavramını çalışan bilim insanlarının başında gelen Weber, karizmatik yetkinin de geleneksel yetki gibi kişiye özel olduğunu ancak elde edilmiş bakımından farklılaştığını belirtmiştir. Takipçileri, lidere özgü bir atıf olan karizmatik yetki sayesinde liderin insanüstü, istisnai güçlere sahip olduğunu düşünür.

Weber karizmatik yetkiyi geleneksel yetki gibi kişiye bağlı bir yetki türü olarak değerlendirmekle beraber elde edilme usulü bakımından ayrıldıklarına vurgu yapmaktadır. Karizmatik yetki doğrudan lidere yapılan bir atıftır. Takipçilerin liderin normalin üzerinde özelliklere sahip olduğunu düşünmesine neden olan etkidir (Aslan, 2009: 258). Lider, bu güçleri grup menfaatleri yönünde arada bir sergileyerek kendine olan güveni pekiştirmesi gerekir. Lider ve takipçileri arasındaki bağ her zaman akılcı değildir, duygusallığın baskın olduğu durumlar görülmektedir. Toplumsal değişimin öncüsü olarak nitelendirdiği karizmatik liderlik için Weber bazı özelliklerin varlığını ön koşul olarak görmektedir (Ünal-Yaldızbaşı, 2014:341):

- Özgüveninin üst düzeyde olması,
- Takipçilerini etkileme ve üstünlük kurma noktasında yetenekli olması,
- İnançlarının ahlaki değerlere uygunluğu konusunda takipçileri ikna edebilmesi,
- Radikal değişimler için öncülük etmesi.

Kişiye Özel İlgi: Liderlik, takipçilerin desteği olduğu sürece devam edecek bir durumdur. Bu nedenle söz konusu desteğin sağlanması ve devamı için takipçiler ile karşılıklı etkileşimde olmak lider için bir zorunluluktur. Takipçilerinin nazarındaki “adil olma” algısının zarar görmemesi için herkesle eşit mesafede kalmaya çalışan lider, öte yandan grup üyelerinin kişisel özelliklerini bilerek buna uygun iletişim kanalları da oluşturmalıdır. Dönüşümcü liderliğin gereklerinden birini oluşturan bu durum liderin iletişim yeteneğini de ortaya çıkaracağı fırsatı da oluşturmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Bass ve Avolio (1993) tarafından ortaya konulmuş olan bu dört kriter üzerinden Recep Tayyip Erdoğan

liderliği değerlendirilecektir. Değerlendirme için Erdoğan'ın kendi söylemleri ve icraatları esas alınacaktır. Liderlik özelliklerinin ilk ortaya çıktığı dönem olan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı dönemi de dâhil edildiğinde 30 yıla yaklaşan bir sürenin bütün detayları ile ele alınması elbette bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Bu nedenle çalışmanın temel hipotezi olan Recep Tayyip Erdoğan'ın "dönüşümcü lider" olduğu savını destekleyecek dikkat çekici sembolik örnekler üzerinden gidilecektir.

Vizyoner Motivasyon ve Recep Tayyip Erdoğan

Recep Tayyip Erdoğan'ın vizyonerliği İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu dönemden itibaren icraatlerine yön vermiştir. Belediye Başkanı olduğunda İstanbul'da yaşanan su sorununa geliştirdiği çözüm, Haliç'in temizlenmesi konusunda gösterdiği irade ve elde edilen başarı bu anlamda atılan ilk adımlar olmuştur.

Pınarhisar Cezaevi sürecinde kendisine binlerce kişi mektuplar yazmış, bu mektuplarda yaşanan haksızlığa tepkilerini ve Erdoğan'a olan desteklerini dile getirmişlerdir. Her birine cevap yazan Erdoğan'ın içinde bulunduğu durumun, siyasi yasaklı olmasının çok ötesini hayal edebildiğini, hatta planlayabildiğini gösteren 04.07.1999 tarihinde Süveyda Aynur isimli bir genç kıza cevaben şu satırlar dikkat çekicidir:

"Biz umudun, inancın ve özgürlüğün ışığını ülkemizin her karış toprağında ve bütün insanlarımızın yüzünde görmek istiyoruz. Pınarhisar Cezaevi'nden dışarıya bu duygularla bakarken sizleri, hasret ve sevgiyle selamlıyorum. İmanın güneş yüzümlü çocuklarıyla Aydınlık Yarınların Türkiye'sini birlikte kuracağız."

Erdoğan'ın vizyonerliği Başbakan ve Cumhurbaşkanı olduğu dönemlerde de devasa projelerin hayata geçirilmesiyle somutlaşmıştır. Marmaray, 3. Köprü, 1915 Çanakkale Köprüsü, Marmara Otoyolu, İstanbul Havalimanı, Yüksek Hızlı Tren ağlarının geliştirilmesi yalnızca ulaşım alanında imza atılan önemli projeler olmuştur. Her birinin yapımı esnasında yoğun tartışmaların ve karşı çıkışların yaşanmış olması tesadüf değildir. Toplumda herkesin bu projelerin sonuçlarını görebilmesi beklenemeyeceği gibi bu tartışmalara rağmen toplumun büyük bölümünün ikna edilebilmesi de liderlik vasfının gereğidir.

Örnekleri çoğaltılabilecek olan Erdoğan vizyonerliğinin çarpıcı bir örneğini de şehir hastaneleri projesi oluşturmaktadır. 2005 yılından itibaren alt yapısı oluşturulmaya başlanan projenin ilk hastanesi 2017 yılında açılmıştır. Uzun yıllar eleştirilerin hedefi olan ve gerekliliği tartışılan hastaneler,

2019 yılında başlayan Covid pandemisi sürecinde Türkiye'nin sağlık hizmeti standartlarını en üst seviyede tutmayı başarmıştır. Bu kadar büyük hastanelerin hayata geçirilmesi tam olarak normal şartların ötesini düşünebilmenin bir sonucudur.

Siyaset sahnesine çıktığı günden itibaren “Yeni Türkiye”, “Güçlü Türkiye”, “2023, 2053 ve 2071 Vizyonları”, “Türkiye Yüzyılı” gibi neredeyse her seçim döneminde revize ettiği vizyon belgeleri ise tek tek üzerinde çalışma yapılacak kadar detaylı ve önemli kilometre taşlarıdır.

Entelektüel Teşvik ve Recep Tayyip Erdoğan

Recep Tayyip Erdoğan dönemi toplumun eğitim ve kültür alanında gelişiminin desteklendiği politikalar ile dikkat çekmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bütçeden en büyük payın savunmaya ayrılması bir gereklilik olarak görülmüş, sorgulanmamıştır bile. Oysa Ak Parti iktidarının henüz başı sayılabilecek 2005 yılında eğitime ayrılan bütçe payı savunmanın önüne geçmiştir. Eğitime yapılan yatırımlar hem eğitime ulaşımı kolaylaştıracak şekilde fiziki yatırımlar hem de içerik kalitesinin artırılmasına yönelik olarak insan gücü ve teknolojik donanım konusunda olmuştur. Üniversite sayısının artması, burs ve kredi imkânlarının geliştirilmesi ve isteyen herkesin yükseköğrenim alabilmesinin yolunun açılması toplumun topyekûn bilgiye ulaşmasının ve eleştirel düşünmenin yollarını öğrenmesinin desteklenmesini amaçlamaktadır.

Toplumun yarısını oluşturan, diğer yarısını da yetiştiren kadının gelişimi konusundaki hassasiyet cinsiyet bağlamında değil, bütün toplumun gelişimi bakışıyla değerlendirilmelidir. Zira Erdoğan'ın “*Kadını dışlayan bir toplum, gücünün ve potansiyelinin yarısından vazgeçmiş demektir*” sözü de bu duruma işaret etmektedir. Bu noktada altı çizilmesi gereken bir husus da dezavantajlı bir grup olarak kadının her konuda olduğu gibi entelektüel gelişim alanında da desteklenmesine verilen önceliktir. Okuryazarlık ve okullaşma oranları istikrarlı bir biçimde yükselmiştir. TÜİK verilerine göre 2001 yılında %79,9 olan kadın okuryazarlık oranı 2022 yılı itibarıyla %95,7'ye yükselmiştir. 2002-2003 eğitim öğretim yılında ortaöğretim düzeyinde kız çocukların net okullaşma oranı %45,16 iken, 2021-2022 eğitim öğretim yılında bu oran %89,29 olarak gerçekleşmiştir. 2002-2003 eğitim öğretim yılında yükseköğretim düzeyinde kadınların net okullaşma oranı %13,53 iken, 2021-2022 eğitim öğretim yılında bu oran %49,20 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılında başlatılan “Haydi Kızlar Okula”, 2002-2007 yıllarında gerçekleştirilen “Temel Eğitime

Destek Projesi”, 2008 yılında başlatılan “Ana-Kız Okuldayız” gibi kampanyalar ile kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranları düşürülmüştür. Ayrıca okuldan erken ayrılan kız çocukları ve kadınlar için farklı eğitim programları düzenlenmiş olması bu artışlarda önemli rol oynamıştır.

Sadece eğitim değil spor, sanat ve bilim alanındaki politikalar da kültürel gelişimi teşvik etmek hedefine yöneliktir. Okullar başta olmak üzere, gençlik merkezleri, gençlik kampları gibi mecralarda her gencin en az bir spor ya da sanat dalıyla ilgilenmesini mümkün kılacak uygulamalar hayata geçirilmektedir. Bu durumun teşvik edilmesinde Erdoğan’ın kendi spor geçmişinin de etkili olduğu muhakkaktır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2018 yılı Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri Töreni’nde yaptığı konuşmada, “Bize göre kültür; tıpkı toprak gibi, tıpkı bayrak gibi, tıpkı ordu gibi, tıpkı para gibi bir milletin bağımsızlığının sembollerinden biridir. Dünyanın en güçlü ülkelerine baktığımız zaman, ordularından ziyade kültürel iktidarlarıyla bu konuma geldiklerini görüyoruz” diyerek entelektüel gelişime verdiği değeri açıkça ortaya koymuştur.

Türkiye’de uzun süre devam eden etnik köken ya da mezhebe dayalı yasakların, tabuların kaldırılması Recep Tayyip Erdoğan’ın en önemli liderlik göstergelerinden olmuştur. Farklılıklarıyla toplumda yer edinebileceğine olan inançları bütün kesimlerin önünü açmıştır. Alevi Açılımı ya da Roman Açılımı bu bağlamda değerlendirilebilecek devrim niteliğinde adımlardır. Kürtçe dilinde müzik dinlenilmesinin yasak olduğu günlerden Kürtçe yayın yapan devlet kanalının kurulmasına uzanan dönüşüm hareketi insanların özgüvenlerinin tazelandığı, aidiyetlerinin güçlendiği bir süreç olmuştur. Dindar kesim açısından başörtüsü yasağının kaldırılması da aynı etkiyi ortaya koymuştur. Toplumun bütün kesimlerini kucaklayan ve teşvik eden politikalar toplumsal gelişime ivme kazandırmış, farklı alanlarda başarı öyküleri artmıştır.

Karizma ve Recep Tayyip Erdoğan

Recep Tayyip Erdoğan’ın siyaset sahnesine çıktığı dönem Türk siyasal hayatında ara ara görüldüğü gibi darbe sonrası siyasi yasaklar nedeniyle liderlerin tasfiye edildiği bir dönem değildir. Dolayısıyla rakipleri ile mücadele ederek liderlik pozisyonuna ulaştığını söylemek yerinde olacaktır. Ardından kendisine uygulanan siyasi yasaklara rağmen takipçileri ile etkileşimini koparmadan siyasette kalmayı ve toplumsal desteğin devamını sağlamayı

başarması bu süreçteki önemli kilometre taşlarından birisini oluşturmaktadır. Özellikle Pınarhisar Cezaevi'nde bulunduğu ve artık muhtar bile olamayacağı düşünülen zamanlarda takipçileri ile kurmuş olduğu bağın Weber'in belirttiği ussal olmayan, duygusallıkla açıklanabilecek bağa örnek teşkil ettiği açıktır.

Anayasa'nın 312. Maddesi gereği kendinin milletvekili seçilmesi mümkün olmadığı halde parti kurarak girdiği seçimlerde birinci parti olarak çıkmasını sağlamıştır. Takipçilerinin ısrarlı desteği ve oluşturdukları baskı sonucunda ana muhalefet partisi konumundaki CHP'nin de kabulüyle yapılan Anayasa değişikliği Erdoğan'ın meclise girmesinin önünü açmıştır.

Recep Tayyip Erdoğan'ın "Milletin iradesinin üzerinde bir güç tanımıyorum" diyerek sıklıkla dile getirdiği takipçilerinin desteği 2008 seçimlerinde Ak Parti'nin kapatılması için açılmış olan davaya rağmen eksilmemiştir. Siyasetten men edilme riski bulunmasına rağmen sandıkta verilen destek lider ile takipçileri arasında kurulmuş güçlü bağın ve liderin her durumda umut aşılayabilmesinin bir örneği olarak görülmelidir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliği 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişimi sürecinde başka bir boyuta taşınmıştır. O güne kadar sandıkta gösterilen destek insanların liderin belirlediği vizyona ulaşabilmek için canları pahasına silahlı şekilde tankların karşısına dikilmesiyle sokaklarda da gösterilmiştir. Aynı gece yürütülen kara propaganda ile Erdoğan'ın yurt dışına kaçtığı yönünde bilgiler darbeciler tarafından yayılmaya çalışılmış ancak millette bir karşılık bulamamış, Erdoğan'a duyulan güveni azaltamamıştır. Erdoğan'a duyulan böylesine güçlü bağlılığın sebepleri arasında karizmatik liderlik özelliklerinin yanında toplumun politik aklına ve sosyal muhayyilesine uygun bir geçmişinin olması da bulunmaktadır. İç ve dış konjoktürel şartlar, ekonomik ve siyasi krizler sonrası yaşanan iyileşme ve istikrar ile iktidarda bulunduğu sürece gösterdiği liderlik uygulamaları toplumun büyük bölümü tarafından kabul görmesine neden olmuştur (Kızıltoprak, 2018: 625).

Recep Tayyip Erdoğan'ın diğer bir liderlik testi de Türk siyasi hayatı boyunca muhafazakâr sağıın mücadele etmek zorunda kaldığı vesayet odaklarına karşı duruşu olmuştur. Medya patronları, asker-sivil bürokrasi ve büyük sermaye sahipleri olarak sıralanabilecek bu odaklara karşı verdiği mücadeleden başarıyla çıkan Erdoğan, halkın kendisine verdiği yönetme yetkisini kimseyle paylaşmayacağını göstermiştir (Alkan, 2016:255).

Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliği farklı merhalelerden geçerek olgunlaşmıştır. İstanbul Büyükşehir Başkanlığı döneminde İstanbul'un karşı karşıya olduğu çevre sorunlarına, ulaşım, susuzluk ve alt yapı sorunlarına ürettiği çözümlerle adından söz ettirmeyi başarmıştır. Bu başarıların etkisi İstanbul ile sınırlı kalmamış, bütün ülkede karizmatik lider algısının yayılmasına neden olmuştur. Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı sırada baş etmek zorunda olduğu ekonomik ve siyasi krizlerde sergilediği tutum ise bu algının pekişmesine yol açmıştır. Sonuç olarak da Türk siyasi tarihinde seçimle iş başına gelen ve en uzun süre iktidarda kalan lider olarak tarihe geçmiştir. Bu başarının onun karizmatik lider özelliklerinin yanı sıra yenilikçi, doğal, adil olmak gibi özelliklerine de bağlıdır (Kızıltoprak, 2018: 627).

Kişiyे Özel İlgi ve Recep Tayyip Erdoğan

Recep Tayyip Erdoğan'ın en belirgin özelliklerinden birisi toplumla iç içe olan, her fırsatta toplumun farklı kesimleriyle bir araya gelen bir lider olmasıdır. Akkır (2018: 37-39)'ın da detaylı bir şekilde açıkladığı gibi geçmiş, kişilik özellikleri ve aldığı eğitim gibi faktörlerden açısından değerlendirildiğinde Erdoğan'ın Türk milletinin değerlerine uygun, toplumun sıkıntılarını bizzat yaşayarak tanık olmuş ve her kesim ile ortak bazı paydalara sahip olabileceği geniş bir hayat tecrübesine sahip olduğu söylenebilir. Bu yönüyle etkileşimde olduğu herkesle özel bir iletişim geliştirmektedir. Farklı insanların sorunlarının farkında olduğunu ve bu sorunlar ile dertlendiğini ifade ettiği şu cümlelerin henüz liderliğinin gelişme aşamasında olduğu Pınarhisar günlerine ait olması ise önemlidir:

“Mektupları, onları teker teker okumayı ve hatta hepsine tek tek cevap yazmayı çok seviyorum. Çünkü her mektup Türkiye'nin başka bir tarafına açılan bir pencere işlevi görüyor benim için. Mektuplar sayesinde, satırlara binerek bütün Anadolu'yu hatta dünyayı dolaşabiliyorum. Kâh Anadolu'nun küçük bir kasabasında İmam-Hatip Lisesinde mahsun ve kırılğan bir kızımın sırasına oturuyorum, kâh Kosova'da tecavüze uğrayan bir kardeşimi teselli edememenin ızdırabını yaşıyorum, bazen bir gurbetçiyle Berlin'in, Londra'nın sokaklarında dolaşıyor, bazen de üniversite kapısında coplanan bir kızımın metin ol diyor ya da bir miting alanında çok sevdiğim insanların arasına katılıyorum.” (Besli, 1999).

Erdoğan liderliğinin kişiyе özel ilgi boyutu, engelli çocuklarla rutin olarak bir araya gelmesi, bütün sporcu, sanatçı ve bilim insanlarını özellikle yurtdışında elde ettikleri başarıların ardından araması, şehit yakınları ve gaziler ile her fırsatta buluşması, muhtarlar gibi yönetimin farklı kademelerinde

yer alan gruplarla toplantılar yapması durumlarında açıkça görülmektedir. Bu buluşmaların içinde Ramazan aylarında yapılan iftar davetleri ile özellikle dar gelirli ailelerin evlerinde birlikte yapılan iftarlar da önemli bir yere sahiptir. Zira toplumun kültürel öğelerinden ve dini hassasiyetlerinden olan böyle uygulamalar, liderin toplumdan ve başta ortaya koyduğu değerlerinden kopmadığı mesajını da içermektedir.

Cumhurbaşkanlığı görevinin yanı sıra bir parti genel başkanı da olan Erdoğan parti içinde de bu liderlik vasfını ortaya koyacak uygulamalara imza atmaktadır. Kurulduğu günden itibaren istişarenin bir kültür olarak var olduğu Ak Parti’de diğer istişarelerin yanında her ay bir kez mutlaka yapılan “Genişletilmiş İl Başkanları Toplantıları” önemli bir geleneğe dönüşmüştür. Liderin bizzat katılarak her konuşmacıyı dinlediği, notlar aldığı, sorulan soruları cevapladığı bu toplantılar parti politikalarının şekillenmesinde önemli bir aşamayı teşkil etmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Liderlik birlikte yaşamın getirdiği bir zorunluluk olarak insan topluluklarının tamamında görülen bir işlevdir. Liderlik edilecek kitle bütün toplum olduğunda liderliğin boyutu siyasal liderliğe dönüşmekte ve siyaset biliminin en önemli temalarından birisi haline gelmektedir. Türkiye özelinde siyasi kültür ve toplumsal muhayyilenin de etkisiyle siyasal liderliğin daha da önem kazandığını söylemek mümkündür. Nitekim Türk siyasal hayatına yön veren faktörün ideolojiler kadar belki daha etkili bir şekilde liderler olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada da 100 yıllık Cumhuriyet tarihinin seçimle iş başına gelen ve en uzun süre iktidarda kalmayı başaran lideri olarak Recep Tayyip Erdoğan’ın liderliği dönüştürücü liderlik teorisi çerçevesinde ele alınmıştır. Literatürde kabul gören dört parametre üzerinden Erdoğan liderliği değerlendirilmiştir. Vizyoner motivasyon konusunda topluma sürekli yenilenen ve tahayyülün çok ötesinde vizyonlar sunmasıyla dönüştürücü liderlik özelliği gösterdiği tespit edilmiştir. Entelektüel teşvik olarak belirlenmiş olan ikinci kriter noktasında toplumsal gelişime, eğitime, kültürel kalkınmaya yönelik çabalar üzerinden bir okuma yapılmıştır. Topyekün bir gelişimi destekleyen proje ve yatırımların bu kriterin gerekleriyle örtüştüğü düşünülmektedir. Üçüncü kriter olan karizma ise liderin toplum ile kurduğu ve her zaman akılcılıkla açıklanamayan bağ üzerinden değerlendirilmiştir. Nitekim en zor zamanlarda bile liderin aşıladığı umut toplumda karşılık bulmuş ve 30 yılı

aşkın siyaset hayatı boyunca halk desteğini canlı tutmayı başarmıştır. Son olarak iletişim becerilerinin ve takipçilerine verdiği değer somut bir göstergesi olarak bireylerle ve toplumun farklı kesimleri ile temasları ele alınmıştır. Muhataplarına özel hissettiren, onlara rol model olarak farklı pence-reler açan yönüyle dönüşümcü liderde olması gereken bütün vasıflara sahip olduğu görülmüştür.

Recep Tayyip Erdoğan liderliğinin siyasi hayatın ve Türkiye'nin siyasi kodlarının anlaşılması için gerekli olduğu açıktır. Zira liderin ortaya çıkışında ve liderliğini devam ettirmesinde kişisel özellikleri, liderlik becerileri kadar toplumun beklentilerinin farkında olması ve kendinden beklenen çözümleri üretebilmesi de büyük paya sahiptir. Bu kadar uzun süre iktidarda kalabilmeyi başaran bir liderin söylem ve icraatlarının analizi aslında toplumun sosyo-kültürel yapısı hakkında da veriler içerdiği için kıymetlidir. Bu nedenle benzer çalışmaların daha önce yapıldığı gibi daha sonra da yapılacağı açıktır. Bu çalışmanın da literatüre dönüşümcü liderlik çerçevesinde bir Recep Tayyip Erdoğan değerlendirmesi olarak katkı sunması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkır, R. (2018). "Türkiye'de Siyaset, Din ve Liderlik: Recep Tayyip Erdoğan Örneği". *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, 13(22), 31-49.
- Alkan, H. (2016). "15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler Ve Sonuçlar, *Bilig*, sayı: 79, 253-272.
- Asna A (1994). *Bankacılar İçin Kişisel İlişkiler Bilgisi*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, İstanbul.
- Ayrancı, E. & Ercan, Ö. G. E. (2010). "Dönüşümsel liderlik kavramı hakkında önde gelen teoriler ve Türkiye'de kavramı ele alan çalışmalar". *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (17), 37-46.
- Bass, B. M. (1985). "Leadership: Good, Better, Best". *Organizational Dynamics*, 13(3), 26-40.
- Bass, B. M. ve Avolio B. J. (1993). "Transformational Leadership and Organizational Culture", *Public Administration Quarterly*, Spring Issue, 1993, 112-121.
- Bass, B.M. & Riggio, R.E. (2006). *Transformational Leadership*. New Jersey: Lawrence Elbaum Associates Publishers.
- Bernardin, J.; Russel, J. E. A. (1998). *Human Resource Management : An Experiential Approach*, Second Edition, Irwin/McGraw-Hill.
- Besli, H. (1999). "Pınarhisar mektubu devam inşallah". *Yeni Şafak Gazetesi*. 18/04/1999.
- Burns, J.M. (1978). *Leadership*. NY: Harper&Row Publishers.
- Erçetin, Ş. Ş. (2000). *Lider Sarmalında Vizyon*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Gedik, Y. (2020). "Dönüşümsel ve İşlemsel Liderlik". *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(2), 19-34.
- House, R. J. (1976). A 1976 Theory of Charismatic Leadership. *Working Paper Series* 76-06.

- Kızıltoprak, A. A. T. (2020). Türk Siyasetinde Recep Tayyip Erdoğan'ın Karizmatik Liderliği. *The Journal of Social Sciences*, 30(30), 613-638.
- Koçel, T. (2001). İşletme Yöneticiliği, Yönetim ve Organizasyon, Organizasyonlarda Davranış, Klasik-Modern-Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Şahin, G. Y. (2019). *Portekiz ve Türkiye'deki Halkla İlişkiler Uygulayıcılarının Profilleri ve Liderlik Eğilimlerinin Belirlenmesi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tağrah, H.; Çalman, İ. (2009). "Ohio Üniversitesi Liderlik Modeline Göre Oluşan Liderlik Biçimlerinin İşletmelerin İhracat Performansı Üzerine Etkisi ve Gaziantep İlinde Bir Araştırma". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 135-154.
- Tengilimoğlu, D. (2005). "Hizmet İşletmelerinde Liderlik Davranışları İle İş Doyumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma". *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 23-45.
- Tuğcu, Ş. T. (2004). "Kriz Yönetiminde Liderlik Kavramının Önemi". *Selçuk İletişim*, 3(2), 16-22.
- Ünal, Ö. F.; Yıldızbaşı, S. (2016). "Karizmatik Liderlik Davranışları ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki: Ankara İlinde Orta Öğretim Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma", *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(13), 339-365.
- Yahaya, R. ve Ebrahim, F. (2016). Leadership Styles and Organizational Commitment: Literature Review, *Journal of Management Development*, 35(2), 190-216.
- Yolcu, T. (2019). "Türkiye'de Siyasal Kültür ve Siyasal Liderlik Anlayışının Temelleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 93-106.

CUMHURİYET’İN “İLANI” TÜRKİYE’DE MODERNLEŞMEYİ REKLAM METİNLERİNDEN OKUMAK 1928-1950

LEYLA ERDOĞMUŞ

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-
Kültür Politikaları ve Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı
Mail: leyla.erdogmus@student.asbu.edu.tr

Türkiye’de Modernleşmeyi Reklam Metinlerinden Okumak: 1928-1950 Yılları Arasında Türkiye’de İlan/Reklam adlı çalışma, Senem Gençtürk Hızal tarafından 2008 yılında Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümünde yazılan doktora tezine dayanmaktadır. 2013 yılında bu doktora tezi Cumhuriyet’in “İlanı” Türkiye’de Modernleşmeyi Reklam Metinlerinden Okumak 1928-1950 adıyla kitaplaştırılarak BilgeSu yayıncılık tarafından yayımlanmıştır.¹ Bu kitap, Erken Cumhuriyet Dönemi modernleşme söyleminin sosyal, kültürel ve siyasi alanların yanı sıra reklam alanında da kullanıldığını, bu bağlamda da reklam metinlerinin toplumun modernleşmesinde nasıl bir rol aldığını göstermektedir.

Hızal’ın bu çalışmasındaki amacı, Cumhuriyet’in ilk yıllarında hedeflenen modern, batılı yaşam tarzını reklam metinleri ile anlamlandırmaktır. Yazar, reklam metinleri üzerinden Cumhuriyet dönemine bakmayı, Cumhuriyet’in ilk yıllarında kullanılan modernleşme söylemini ‘yeniden üreten’, ‘taşıyan’, ‘doğallaştıran’, ve ‘mitleştiren’ metinler olarak nasıl kullanıldığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (2013: 13).

1 Hızal Gençtürk, G.S. (2013). Cumhuriyet’in ‘İlanı’ Türkiye’de modernleşmeyi reklam metinlerinden okumak 1928-1950. Ankara. BilgeSu yayıncılık.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Kitap İnceleme
Geliş Tarihi: 19.08.2023
Kabul Tarihi: 11.09.2023
Yayın Tarihi: 15.10.2023
Yayın Sezonu: Temmuz-Aralık

Makaleye Atıf Bilgisi

ERDOĞMUŞ Leyla, (2023). “Cumhuriyet’in “İlanı” Türkiye’de Modernleşmeyi Reklam Metinlerinden Okumak 1928-1950”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 19 Sayı: 65. (362-365)

muhafazakardusunce • yıl: 19 - sayı: 65 • Temmuz-Aralık 2023

Kitap temelde 4 ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın ilk bölümü “Türkiye’de ilan/reklam bağlamı”dır. Hızal bu bölümde üç alt başlık ile Cumhuriyet’in ilk döneminde oluşan modernleşme söyleminin neleri içerdiğini, nasıl tanımlandığı ve bu modernleşme söyleminin toplumsal, kültürel ve siyasi dönüşümlerini anlatmaktadır. Bu bölümün ilk alt başlığında, modernleşme söylemi tanımlanmakta ve milliyetçilik ve milli kimlik çerçevesinde ele alınmaktadır. Hızal, reklamın sahip olduğu söylemi anlamlandırmanın reklamın üretildiği ‘tarihsellik’ ve toplumsallık’ ile ilişkisini incelemekle mümkün olduğunu ifade etmektedir (2013: 13). Buradan hareketle yazar, reklam metinlerini tarihsel bağlam içinde ele alıp anlamlandırmaya çalışmaktadır. Yazar bu çalışmasında reklam metinleriyle bugünden dünü, dün de olanları, dünün bağlamını tekrar kurarak okumaya çalıştığını ifade etmektedir (2013: 14). Çalışma da bağlam olarak ‘modernleşme söylemi’ ele alınmaktadır. Cumhuriyet’in modernleşme söyleminde milliyetçilik, özgünlük ve modernliği kapsayan kültürel bir dönüşüm hareketi olarak görülmektedir (Akman, 2003: 83, Aktaran: Hızal, 2013: 47). Milliyetçilik ekseninde halkın nasıl bir kimliğe sahip olduğu tanımlanmaktadır (2013: 52). Batılılaşma ve Batı modernliğinin bir ürünü kabul edilen reklam (Dyer, 1999: 15. Akt: Hızal, 2013: 62) Cumhuriyet’in modernleşme söyleminde kullanılmış ve reklam ‘modern’ bir metin haline gelmiştir (2013: 62). Hızal, bu bölümün ikinci alt başlığında reklamın tarihsel çerçevesini sunmaktadır. Bu bölümün son kısmında ise yazar, devleti bir reklamveren olarak ele almakta ve devletin reklamların oluşmasında oynadığı rolü anlatmaktadır. Kitabın 2, 3 ve 4. bölümlerinde reklam metinlerinin çözümlenmesi, sırasıyla reklam metinlerinde zaman, mekan ve beden çerçevesinde yapılmakta ve Ek 1 ve Ek 2’de ise incelenen reklam metinlerine yer verilmektedir.

Hızal, çalışmasında dönem aralığı olarak 1928-1950 arasını seçme nedeni, bu dönemin, Cumhuriyet’in modernleşme söylemi ve bu söylem çerçevesinde üretilen modern ve batılı yaşam tarzının kurumsallaştığı veya kurumsallaştırıldığı dönem olarak kabul edilmesidir (2013: 14). Yazar, devletin bir reklamveren olarak reklam metinlerinin üretilmesinde nasıl bir rol aldığı sorusuna cevap aramaktadır. Bu çalışmanın temel çerçevesini, devletin reklam metinlerinde ‘kime, neyi, nasıl söylediği, nasıl yaşanacağı’ sorularına nasıl cevap verdiği gibi soruların cevapları oluşturmaktadır (2013: 15). Bu bağlamda kitabın temel tartışmalarından biri şudur: Cumhuriyet’in ilk dönemi reklam metinlerinde devletin ‘ideal tip’ üretme amacı, reklam metinlerinin üretiminde etkili olmuştur. Devlet bu reklam metinleriyle ulusunun üyelerine ‘ne zaman, nerede, ne içeceğini, nasıl görüneceğini, nasıl yaşayacağını’

anlatmakta ve bildirmektedir (2013:197). Çalışmanın örnekleme, devleti temsil eden veya devletin bir parçası olarak kabul edilen kurumların gazete reklam metinlerinden seçilmiştir. Bu bağlamda, Sümerbank-Yerli Malları Pazarı, İnhisarlar İdaresi ve Milli Piyango, çalışmada seçilen reklamveren kurumlardır. Çözümlenen reklam metinleri ise Hakimiyet-i Milliye- Ulus ve Cumhuriyet gazetelerindedir. Reklam metinlerini analiz için Cumhuriyet'in ilk dönemindeki modernleşme söylemi ile beden, mekan ve zaman ekseninde göstergebilimsel çözümleme kullanılmıştır.

Erken Cumhuriyet dönemi reklam metinlerini çözümleyen bu çalışmada, reklam metinlerinin üretiminde devletin merkezi bir konumda olduğu görülmektedir. Devlet ekonomik, siyasi, kültürel açıdan dönüşümlere ve değişimlere müdahale eden ve denetleyen bir kurum olmanın yanında reklam metinlerini üreten bir reklamveren kimliğine de sahiptir. Reklam Cumhuriyet'in ilk yıllarında birbirini tanımayan, görmeyen toplum üyelerinin birbirlerinin toplamını yaşatan ve bunu 'hayal ettiren' toplumun bu hayale ulaşmasını sağlayan bir araç olarak kullanılmaktadır (2013: 295). Bu hayalin kurulmasını sağlayan, gerçekleştiren ise o dönemde reklamveren rolüne sahip olan devlettir. Bu çalışmada reklam metinleri devletin 'modernleşme söylemini' zaman, mekan ve beden üzerinden nasıl olması gerektiğini anlamaya çalışmaktadır. Burada devletin modern ve batılı yaşamın nasıl olması gerektiğini reklamlar aracılığıyla topluma öğretme ve gösterme hedefini ürettiği reklam metinleriyle gerçekleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Hızal bu çözümlenmeleri yaparken örneğin, modernleşmeyi beden ve mekan üzerinden çözümlerken dönemin 'modernleşme söylemini' kullanan yazarların eserleri ile de anlamlandırmasını desteklemektedir (2013: 285). Örneğin, kadının kamusal alanda olması ve bunu yaparken o dönemde bunun 'kısa saçlı' kadın imgesiyle olabileceği ifade edilmiştir (Gençtürk Hızal, 2013: 257). Yazar bu fikri, Mahmut Şevket Esendal'ın Ayaşlı ve Kiracıları romanında kahramanlar arasında geçen 'kısa saçla' ilgili diyalogu ile desteklemiştir. Reklam metninde kadın iç çamaşırının yeni adı olan külot, Fransızca kökenli bir kelime olup kıyafetin altına giyilen kısa pantolon olarak tanımlanmaktadır (Gençtürk Hızal, 2013: 272). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara romanında külotun, pantolon ile aynı anlamda kullanıldığını romandan alıntı ile desteklenmiştir. Bu bağlamda reklam metinlerinin, kadının görünen ve görünmeyen bedeni, giyim parçaları üzerinden nasıl olması gerektiği görülmektedir.

Reklam metinleriyle anlatılan modernleşme, milliyetçilik ve batılı yaşamın nasıl olduğu meseleleri inşa edilmiş ve Türk ulusunun üyelerine gösterilmiştir. Bu reklamların amacına ulaşabilmesi için ise okur-yazar- kentli ile okur-yazarlığı olmayan köylü kesim için devlet farklı reklam metinleri üretmiştir. Gazetelerde yayınlanan reklamlar kentli ve okur-yazar kitleye yönelik, görselliği ön plana konulan afiş reklamlar ise köylüye yönelik üretilen reklamlar olmuştur (2013: 299).

Reklam metinlerini çözümleyen bu kitapta yazarın kullandığı reklam metinleri ve bu reklam metinlerini Karaosmanoğlu, Esendal gibi yazarların romanlarından yaptığı alıntılar yaparak ve örneklemin dışında 7 gün dergisindeki reklam metinleri ile destekleyerek okuyucuya Erken Cumhuriyet Dönemi ‘modernleşmesi’ hakkında bilgiler sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu kitap Erken Cumhuriyet Dönemi’nde devletin, reklam verme rolü ile, topluma modern ve batılı yaşam tarzının nasıl olduğunu öğretmek ve toplumun yaşam tarzını şekillendirmede yardımcı olmak için reklam metinlerini kullandığı görülmektedir. Reklam metinlerine bakıldığında Erken Cumhuriyet döneminde, toplumun nasıl bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirdiğine dair bilgiler de sunmaktadır. Örneğin, Türkiye II. Dünya Savaşı’ndan ekonomik olarak etkilenmiş ve özellikle kırsal kesimde yoksulluk artmıştır. Bu bağlamda kullanılan reklam metinleri ülke içi ekonominin gelişmesi amacıyla üretilmiş ve bu reklam metinlerinde ‘uygun fiyatta modern köylü giysileri’ üretildiği bilgisi verilmiş ve ‘yerli malı’ kullanımını teşvik edilmiştir. Bu çalışma ile devletin her alanda modern bir toplum yaratma çabasını ve bunun toplum üyelerine aktarılmasında da önemli role sahip olduğu görülmektedir.